

BÜKY LÁSZLÓ

MANCI és a közéleti Macska-induló Weöres Sándor verseiről

Weöres Sándor *Macska-indulója* kapcsán ezt a történetet mesélte Sebő Ferenc, aki megzenésítette a verset: „*Kifogásolják – mondta [Weöres] –, hogy nem írok közéleti verseket. Most írtam. S ezzel egy gyűrtött sajtócedulán élém tette a Kurrogj, kurrogj, kormos macska kezdetű Macskaindulót [...]. Nem találtam benne semmi közéletit, mire azt mondta: a második versszak elég békeharcos. Lehet, arra gondolt, hogy: »Hátra arc, nagy kudarc, nem marunk, ha te se marsz, nyauúú«¹.*

Az ún. közérthetőség hiánya nem csupán Weöres Sándorral szemben adott támadási lehetőséget a szocialista realizmust kívánó-követelő marxista irodalompolitikának, amely elítélte az életből (szerinte) elefántcsonttoronyba húzódo művészeket. „*Mért kúksolok toronytetőn, | mért nem írok közérthetőn?*” – teszi föl Weöres magának a kérdést 1963 körül². S a válasz:

Az embernek csak a nyers
sensus, sexus kell, nem a vers;
de ha elménk olyat kohol,
mely tömény, mint az alkohol[,]
hígabb oldatban ez a szesz,
tudjuk[,] eljut mindenkihez;
így a magas mámor heve
lenti részegség gyógyszere.

Weöres már 1946-tól kapott az abban az időben uralkodóvá váló ideológia szempontjából súlyos vádak az irodalmat vezetni kívánó kritikusoktól. A kialakuló Rákosi-éra vezető kritikusa, Keszi Imre és mások, akik követendőnek a szovjet-sztálini korszak alkotásait tartották, lassanként Weöres alkotó munkáját és megélhetését is lehetetlenné tették, ld.

¹ Pethő Tibor: Léptékek. *Magyar Nemzet* 2012. XII. 15. 23.

² Weöres Sándor: *Elhagyott versek*. Helikon, Budapest, 2013. 427. [= WSEIh.v.]

Lőcsei Péter³, áttekintését a Weörest és Hamvas Bélát, Várkonyi Nándort és másokat érintő bírálatokról.

A költő nem csupán ezeknek az éveknek irodalmi életéből szorult ki, állását is elveszítette ma már csaknem érthetetlen okból. Ugyanis mint könyvtáros megmutatta az olasz nagykövetnek Zrínyi Miklós művét, a *Vitéz hadnagyot*. Ezt azután úgy értékelték, hogy hadi titkot árult el... Rövidesen feleségét, Károlyi Amyt is elbocsátják az Athenaeumnál végzett munkájából. A nehéz időkben többen, így Kodály Zoltán és Illyés Gyula támogatják őket. Sztálin halála (1953), majd ezt követően Rákosi hatalmának megrendülése után helyzetük lassan változik. 1956-ban napvilágot lát *A hallgatás tornya* című gyűjteményes verskötete, ezután jelennek meg a költőről az első írások, amelyek lassan – a forradalom utáni évek társadalmi-politikai változásaival együtt – kezdik elismerni nagyságát. Szabolcsi Miklós például így ír: „*Idealista, irracionalista, magányos, támadó – de ugyanakkor... Mert A hallgatás tornya több száz verse: sokszínű, villódzó, nagyszabású költészet!*”⁴ Szabolcsi Miklós ezzelésre nyitotta az irodalmi élet 1948 óta bezárt kapuit Weöres előtt, bár kisebb-nagyobb támadások még sokáig érték a költőt, akit irracionálisnak, egzisztencialistának, nihilistának és más egyébnek minősítettek. Az ilyen megállapítások mögött akkoriban olyan nézet húzódott meg, mint például: „az egzisztencializmus az alapkérdésekben szemben áll a marxizmussal”⁵. Még bő tíz év múltán is azt írja a költőről szóló monográfiájában Tamás Attila, hogy „[a] politikai realitásérzéknek a hiánya Weöres egy-egy megnyilatkozásában ijesztő mértékű tud lenni”⁶.

A hallgatás tornya kötetben már szerepelt a *Relációk* című háromrészes vers⁷, amely nem kevés politikumot tartalmaz, második darabja az alábbi:

³ Lőcsei Péter: Válaszutak – Mozaikok a „háromesztendő” irodalom korszakából. *Holmi*. A folyóirat online kiadása. 2014. december. <https://www.holmi.org/2014/12/locsei-peter-valaszutak-mozaikok-a-%E2%80%9Eharomesztendos-irodalom%E2%80%9D-korszakabol> (2019. augusztus 22.)

⁴ Szabolcsi Miklós: Weöres Sándor költészetéről – A hallgatás tornya, „harminc év verseiből”, megjelenése alkalmából. epa.oszk.hu/02500/02518/.../EPA02518_irodalomtorten_1957_02_183-192.pdf; 189 – (Megnyitva 2019. VII. 27.)

⁵ Köpeczi Miklós: Az egzisztencializmus. Uő. szerk.: *Az egzisztencializmus*. Gondolat, Budapest, 1965. 52.

⁶ Tamás Attila: *Weöres Sándor*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 53.

⁷ Weöres Sándor: *A hallgatás tornya*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1956. 258–9.

2. Népgyűlésen

fej fej
 könyök

fej
hullámváz eleven tenger
egy kopasz tarkó pillanatra
sapka sapka
MANCI emberfalba falazva

„...él-jen	á-gas-
Ikszip-szilón	kodik MANCI
él-jen	iz-zad
Ikszip-szilón	szegény MANCI
él-jen...”	á-gas-

„hallja ne lökdössön hogy a fene...”

szuszogás
férfiváll nőkebel
tolongás

gépkocsitülök
hangszóró

„...mert mindenkinek saját érdeke hogy az
idő sürgetését felismerve sorompóba lépjen és
öntudatos meggyőződéssel és a boldogabb jö-
vőre épülő felelősségtudattal...”

cégér a fejek fölött

„JÓSZÍV” TEMETKEZÉSI VÁLLALAT
KOPORSÓK RÉSZLETRE IS

A verset a költő 1947-ben írta, amint egyik későbbi Weöres-kötetből tudható⁸, ekkortájt folyt a Rákosi Mátyás vezette kommunisták fokozatos előretörése (szovjet segítséggel), 1948 már a fordulat éve, amikor hatalomra kerültek. A Rákosi-korszakban hazug, de a népet állandóan vezető szerepben láttató népgyűlések, utcai agitációk megrendezése gyakori volt ütemes tapsal, az „Eljen Rákosi; éljen Sztálin” lózunggal.

A verset Sárly László megzenésítette – neki koránál fogva (1940-ben született) is lehetnek emlékei az 1956 előtti évekből – a kompozícióról egy rádióbeszélgetésben ezt mondta: „1989-ben írtam [az *Idő szava* című zeneművet]. Szövege Weöres Sándor háromrészes *Relációj*ának második, *Népgyűlésen* című versének utolsó szakasza, amely valószínűleg egy régebbi újságcikk demagóg népszónokának szavait idézi. Az idézet előtt van két kulcsszó, ami meghatározza [p: amelyek meghatározzák] a darab dramaturgiáját: a gépkocsitűlök és a hangszóró. Ez adta az ötletet, hogy az énekeseket igazi szócsövön keresztül énekeltessem. Elképzelésem szerint mintha egy megafonos autó haladna el előttünk az utcán, kiabálná ezt a szöveget, amiből [p: amelyikből] csak annyit értünk meg, amennyi előttünk való haladtában éppen a fülünkhöz eljut, a többi már a messzeségbe vész. Ez a szöveg pedig a következő: »Mert mindenkinek saját érdeke, hogy az idő / sürgetését felismerve sorompóba lépjen / és öntudatos meggyőződéssel és a boldogabb / jövőre épülő felelősségtudattal...«”⁹ A vers szarkazmusa nyilvánvaló: a már említett, a tömegekből kikényszerített ütemes tapsolást és a korabeli politikai beszédmód zsargonját teszi nevetségessé. Ehhez a *Relációk* első része (A konyhán) is hozzájárul, amelyben „MANCI hajló háta vonala | kék fazék előtt || babfőzelék” olvasható, majd „babfőzelék krátere zubog || zubog MANCI szíve | s a falak közötti üresség | s az ablak-üresség | kék fazék körül”. Így észlelhetők a viszonylatok, az összefüggések (relációk!) a „babfőzelék” jellemezte világ és „boldogabb jövő” között. (A mai olvasónak megjegyzendő, hogy a XX. század első felében a bab, nyelvjárásokban inkább paszuly) olcsó és alapvető ételalapanyag volt.) A vers bizarr képpel zárul: a cégtábla – „»JÓSZÍV« TEMETKEZÉSI VÁLLALAT KOPORSÓK |

⁸ Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások* I–II. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1970. II: 33–5, 797.

⁹ Balassa Péter–Sárly László–Varga Lajos Márton: Csak a mű érdekei. Zene és irodalom kapcsolata Sárly László munkásságában. *Jelenkor* XXXV. [1992.] 535–546. 546.

RÉSZLETRE IS” – éppoly hazug, mint a népgyűlésen elhangzottak. A *Relációk* harmadik része végképp eltakarja az előző rész(ek) lehangoló közéletiségét, hiszen ebben „MANCI lát hall boldog”, még ha kilépve a népgyűléses világból meg is fáradt.

	vizesés
	villog morajlik
	köveken bukfencezik
MANCI	viz mozog szalad
lát	tajték remeg szakadt
hall	csillogás rezeg marad
boldog	
fáradt	

A *Tűzkút* című kötet megjelenése sem volt nehézségek nélküli az ellenőrzött magyar könyvkiadásban, emiatt először Párizsban jelent meg, a Magyar Műhely adta ki a Hollandiai Értelmiségi Kör támogatásával 1964-ben. A budapesti kiadás *Köszöntőjében* Weöres azt írja, hogy spiritusz-csempészet, amit művelt „a szellemi szesztalalomnak már véget ért időszakában”¹⁰, utalva ezzel verseinek nem pesszimista és nem nihilista voltára. Az eredeti megfogalmazásából kimaradt egy szó innen, a *talán*, a párizsi kötetben „talán már véget ért korszak” van! A hazai kiadó éber volt! Nos: következzen a szellemi-szeszcsempészet néhány példája. A kötetben olvasható *A szörnyeteg koporsója. Andante (Emlékezés a gázkamrákra és keretlegényekre)* című alkotás¹¹. Ennek kezdetén ellentmondásos állapot van említve: „július hónapja és „HÓ JÉG | –42° hideg van”:

Ha júliusban
HÓ JÉG
–42° hideg van:

hálósobánkba lépek
s a hirtelen sötétség
fut szemközt mint a robbanás.

¹⁰ Weöres Sándor: *Tűzkút*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964. [= WST.] 7.

¹¹ WST. 51–52.

Az alcímben említett gázkamrák nem a -42 °C hőmérsékletű földrészen voltak, ilyen hőmérséklet az annak idején létező Szovjetunió kényszermunkatáboráiban, Közép- és Kelet-Szibériában fordulhatott elő. A vers címével és mottójával látszólag ellentétben ez allúzió a GULAG által szervezett táborokra, amelyekből nem egy Szibériában volt. Hasonló finom célzással él Weöres a *Rapszódia a kivívott szabadságról* című 1956-ban írott és befejezetlen versében: „Szibéria vett körül minket | fagyos, ködös, szűk *gorizont* | hol lefagy minden terv bimbója | s a kurta vasba csörög a csont”¹². Ebben a *горизонт* ’horizont’ latin betűs átírása teszi nyilvánvalóvá a szovjet (orosz) vonatkozásokat (nem szólva *Szibériá*-ról). Nyilvánvaló, hogy a forradalom és szabadságharc után efféle írások sehol nem jelenhettek meg az úgynevezett szocializmust építő kádári országban.

Még 1948-ból való vers(kezdemény)ében¹³ keserű ironia érződik; Lukács György és Fülep Lajos rövid ideig közös folyóiratot szerkesztett, Fülepre a XX. század elején még anarchista jellegű eszmék hatottak, erre utal Weöres:

Lukács György, Fülep Lajos, Sztálin és a többi nagy bölcsek,
ezekután jobb lesz, ha fülünkre húzzuk
a takarót, és nem törődünk a fejleménnyel.

Jóval később, 1965-ben írta a *Sztálin sírfelirata* című és szintén elhagyott verset¹⁴. Ekkor már a diktátor bebalzsamozott holttestét a mauzóleumból eltávolították, a Kreml falába temették (1961. november 1-én). A versszövegben visszacseng az Arany János-i „Ne szülj rabot, te szűz! anya | Ne szoptass csecsemőt!...” intelem *A nalesi bárdokéből*.

Erőszak és rettegés glóriája
aki koponyát koppant koponyára
akinek vérrongyában észrevétlen
minden jövendő megfulladt a vérben
a csira dermedt a zene süket
ne hozzatok világra gyermeket
kik létet sorsot abbahagytatok
az állandó felé forduljatok
s e tüneményvilág mindenkinek
örökkön elhagyott sötét hideg

¹² WSEIhv. 414.

¹³ WSEIhv. 345.

¹⁴ WSEIhv. 428.

Talán 1955-ben keletkezett az *Exégii momentum*¹⁵. Ez is elhagyott vers. Akkoriban az ún. szocialista rendszer hazánkban még számos társadalmi feszültséget hordozott, amely majd 1956 októberében pattan ki. A horatiusi „Exegi monumentum aere perennius” kapott ebben allúziót helyesírása alapján: **ex égi momentum* (‘égből való jelenség ~ mozzanat ~ tényező’).

A költő úgy nyögi az önkényt,
 hogy hallgatásra kényszerítik:
 ilyen még nálunk sose történt.

Ugyanakkor megírja a groteszk jóslatban saját, Horatius-féle értékét:

De majd ha utolér a végem,
 leszek én még klasszikus,
 horkolok díszes bőrkötésben.

Az önkényuralom készíti a vers keserű lezárását – „Kár volt ez országba születni” –, amely rokon Csokonai más okból fakadt gondolatával: „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon!”

A közélet, pontosabban a magyar társadalom állapotának, életének eseményeit Weöres látta, figyelte. A *Hátrahagyott versek* között erről nem egy vers, verstöredék, -vázlat tanúskodik. A *történelem véres munka* kezdetű szövegműben 1955-ben írta: „míg zsarnok veri hátunkat, | belül formáljuk világunkat”¹⁶, ez a gondolat a legjobb értelemben vett egzisztenciális nézetnek tartható. A szocializmus korszakában lépten-nyomon emlegetett közéletiség megnyilvánulása a két változatban megmaradt (már említett) *Rapszódia a kivívott szabadságról*¹⁷. „Lehet-e, hogy nem áll az óra? | és hogy rabságunk ideje lejárt?” – kezdi a költő 1956-os keltezésű írást. Illyés Gyula még a forradalom előtt, 1950-ben sűriti össze az emberi élet egészét átfogó zsarnokság láttelejét az *Egy mondat a zsarnokságról* című versébe, amelyik majd csak 1956. november 2-án jelenhet meg, majd évtizedekig eltiltották a nyilvánosság elől. Weöres is ír a kommunista diktatúra tüneteiről: „eddig gúnyként hanzott a szabadság”; „zsarnokaink tűnjenek”, „Rabtábor volt az egész ország”; „hátunkon korbács csattogott, | csúszkálhattunk: Oh bölcs Atyánk!” Ezzel Sztálinra céloz, akit halálakor a korabeli sajtó efféle, az utca emberének szájába adott módon is gyászolt: „A zászlóknál sötétebb a fájdalom a szívekben, könnyesek a sze-

¹⁵ WSEIhv. 409.

¹⁶ WSEIhv. 410.

¹⁷ WSEIhv. 412–5.

mek. Sztálin elvtárs, a mi nagy tanítónk, apánk, vezérünk, meghalt.” – „[...] *az igazi életemet Sztálin elvtársnak köszönhetem. Ezért érzem, mondom én is: Sztálin – apánk*”¹⁸). Weöres ironizálva ír az állapotokról: „Plakát, broszúra harsogott, | hogy épülünk, hogy haladunk, | s zengnünk kellett: de szép, de jó!” Az 1848–1949. évi szabadságharc eleink önfeláldozó lelkesedésével zárja az egyik változatot: „S ha megint ránk tör bármilyen tirannus: vén testtel, mely még fegyvert nem fogott, | én is ott harcolok, | mégegy [sic!] rabságban élni nem fogok.”

A nyilván az 56-ot eltaposó szovjet invázió után született és befejezetlen, kidolgozatlan hátrahagyott anyagban olvasható: „Mily mámorító volt | a viszonylagos szabadság szirmának | puszta ígérete is –”¹⁹. Nem sokkal a szovjet haderő beözönlése és a Kádár János-i hatalomátvétel után, 1956. november 16-i dátummal jegyzett címtelen verset így kezdi: „Végül angyal szállt le ránk | bár a halál angyala volt is!”²⁰.

A forradalomról és szabadságharcról 1957 áprilisában is megemlékezik: „A nép | nemrég két hétig élte | saját reményét. | életét | s a napsütött szabad óceánból | egy csöppecske máris visszatért”²¹. A költő 1989. január 22-én elhunyt, néhány nap múlva népfelkelésnek merete nevezni azt az egy csöppecskét, a forradalom napjait a Kossuth rádióban egy politikus. A költő bizonyára értesült erről a Parnasszuson.

¹⁸ <https://www.origo.hu/tudomany/20130301-sztalin-halala-nagy-imre-felemelkedese.html> – (Megnyitva: 2019. II. 22.)

¹⁹ WSElHv. 416.

²⁰ Weöres Sándor: *Elhagyott versek*. Helikon, Budapest, 2013. 416. – (A költemény kéziratának facsimiléje keltezés nélkül, de címmel – Majtény, Világos, stb. – Weöres január 19-ei halála után, 1989. októberében megjelent: Holmi I [1989.], 1. szám, 6. A szöveg nem teljesen egyezik a Hátrahagyott versekben közölttel.)

²¹ Weöres Sándor: *Elhagyott versek*. Helikon, Budapest, 2013. 418